

Logikalylyk we Tañry ynanjy

Category: Edebi makalalar, Kitapcy, Nukdaýnazar

написано kitapcy | 23 января, 2025

Logikalylyk we Tañry ynanjy LOGIKALYLYK WE TAÑRY YNANJY

Tañrynyň barlygyny bir topar tassyklama bilen daşardan çüýretmäge çalyşýan ateistler netijede göz öňünde tutan maksatlaryna ýetmänsoňlar, Tañry sözi bilen baglanyşykly logiki derñewlere (düşünje, many taýyndan analizlere) girişipdirler. Öni bilen Tañry düşünjesiniň sözde bir düşünje bolýandygyny we hakykylygynyň ýokdugyny ileri sürüpdirler. Ýene bu düşünjäniň ynsan aňy tarapyndam döredilendigini, esasynda, fundamentinde-de ynsanyň sebäbini bilmeýän wakalary garşysyndaky umyt we gorkularynyň ýatandygyny bildiripdirler. Öñki bölümde bellik edilişi ýaly, ateistleriň Tañry ynanjyny rasional tapmazlygy meselä öňünden gelnen karar bilen garaýylarynyň, hatda ýalňyşdyryjy we ýykyjy bir stil ulanmalarynyň netijesidi. Tañry ynanjynyň logiki tapylmazlygyda, edil şuňa meňzeş bir ýagdaýyň netijesi bolup, dolulygyna ateistleriň ideologik şetlenmeleri bilen baglanyşyklydyr.

Öte we Tañry düşünjesini logiki taýdan soraga çekmek bilen dinleriň Tañry ynançlaryny tankytlamaga işi biri-birinden aýry zatlardyr. Birinji ýagdaýda uniwersal (büttindünýä) bolan ýaradyjy Tañry düşünjesi üçin her haýsy bir töwekgellik ýokdur. Yöne ikinji ýagdaýda dini düşündirişleriň bir ýere çenli tankyt edilip bilmegi mümkün bolup bilyändir. Şonuň üçin-de mundan iň zyýanly çykanda Hristiýan dini bolupdyr. Yöne Hristiýanlygyň gapma-garşylyklary, gurluşyndaky paradokslary, gysgaça, ähli problemalary özünü baglayár. Bularyň başga bir din üçin umumylaşmagy gürrüň obýekti bolmaly däldir.

Logiki bolmak zerurlygy strukturasыnda, gurluşynda paradoks saklaýan sistemalaryň bir problemsydyr. Şonuň üçin hristianlaryň köpüsü teslis (Tañrynyň üçe çykarylmas), waftiz (ilkinji günäni aýyrmak we hristianlaşmak işi), enkarnasion (ölümden soňra direliş), asly günä we çarmyh (günälini

oldürmek üçin çüýlenýän haç şekilindäki dar agajy) ýaly meselelerde logikaly açyklama, düşündirme getirmegiň kynlygyny bilyändirler. Bu sebäpli Hristian dünýäsinde logika bilen ynanç arasynda bir konfliktiň orta çykmagy gaçynylmaz bolupdyr. Ýöne bu konfliktiň Yslamda-da bardygyny sözlemek, ony tanamazlyk we bilmezlik bilen meñzes gymmatlykda, meñzes bahada boljakda boljakdyr. Çünkü, Yslam dininde Taňry ynanjy bilen baglanyşykly bolup, »teslise» ýa-da »enkarnasiona» meñses bir paradoks degişli däldir. Bu ýagdaý ateist bolmagyna garamazdan, käbir günbatarly akyldarlaryň-da aýdyp geçen bir hakykatdyr. Şonuň üçin paradokslaryň (logiki gapma-garşylyklaryň) bolmaýan bir ynanç sistemasyny logiki bolmazlyk bilen günükärlemek ýersiz we asylsyz bir tassyklama bolýandyr. Her zada garamazdan, Taňry ynanmaýan adamlar bolup biler. Çünkü, Oňa ynanyp-yananzalyk işi erk bilen baglanyşyklydyr we bu meselede-de hemme kişi erkindir. Ýöne ynanmaýanlaryň Yslamyýetdäki Alla ynanjyna düşünilmegi kyn bolan ýa-da logika daşy bir nokada duş gelmeleri-de mümkün däldir. Beýle bir tassyklamada bolmalary-da ähtimal daşydyr. Bu ygtybar bilen Hristianlygyň özüne mahsus ynançlary taýyndan orta çykan ynanç-logika konflikti Yslamyýet üçin geçerli bolýan däldir. Yslam dünýäsinde Taňry ynanjynyň logiki taýdan tankydyny edip bilmeýän we bu nokatda Hristianlyk üçin gün tertibine getirilen tankytalary gaýtalaýan käbir ateistler strategiýany üýtgedip, psihologik terminlere sygynypdyrlar. Bir manyda Taňry ynanjynyň esasynda ýatýandygyny tassyk eden meselelerini gün tertibine getiripdirler. Ýokarda beýan edilişi ýaly, bular-da gorky we umyt ýaly ynsanyň ruhy haly bilen baglanyşykly ýagdaýlardyr.

Munuň bilen birlikde, etik (ahlaky), estetik we dini gymmatlyklary »gorky ýa-da umyt» ýaly psihologik tejribeler bilen düşündirmek modern bir ynsanyň edip bilmejek primitiw bir hereketi bolsa gerekdir. Çünkü, bu hili zatlar zaman üsti bolan we ähli zamanlara bolşy ýaly ähli ynsanlara ýüzkenilýän gymmatlyklardyr. Tersine bolsady, şu wagt geň galyp okaýan taryhy eserlerimiz bolmazdy.

Gürrüni edilýän protestler, garşylyklar, dogrusy, asyrlardyr

gaýtalanýan we her pursatda ynanýanlaryň garşysyna goýlan täsirli, şeýle bolşy ýaly-da, içi boş düşunjelerdir. Eger ynsan bir topar umyt we gorkular sebäpli Tañry ideýasyny döreden bolsa, ýene şol adamyň meñzeş motiwler bilen ynançszlygy döredendigini-de aýtmak mümkündür. Bu ýagdaýda ynançszlyk wakasy-da emelilik köteklemesi bilen garşy-garşa boljakdyr. Şeýlelikde, şular ýaly garaýşyň ynanç meselesini çyn, hakyky hökmünde düşünmedigi we esasy faktorlaryny bilmeýänligi-de düşünüklidir.

Tebigy hadysalar garşysyndaky ynsanyň özünü alyp barşy, hereketi, umyt we gorkularyny dinden artyk esasda, ylym bilen baglanychykly bolan zatlardyr. Tebigatda Tañra ynansyn ýa-da ynanmasyn, näme-de bolsa, hemme kişiniň bir şekilde täsirlenen ýa-da duýgulanan hadysalary bolup geçýändir. Her iki tarapda käbir bolup geçýän zatlara begenýär ýa-da gorka gaplanýar. Yöne bularyň hemmesi bu hili bolup geçýän wakalaryň netijeleri bilen baglanychykly zatlardyr. Şonuň üçin şeýle problema ynsanyň hötdesinden gelmegi gerek bolan ortaça, umumy problemasydyr.

Tebigatda bolup geçýän we adamlary birnäçe hurafa (dine soňra giren boş ynanç), salgyma kowalaşma, çýýruk we batyl ynançlara äkidýän zatlar ylmyň çözmegi gerek meselesidir. Aslynda, bu hili zatlar bilen ylym ýaly, Yslamyét hem dikleşýär. Hurafalar diniň getirjek bolýan we her pursatda täzelän täk, bir Tañry ynanjyna zyýan berýär, ynsan aňynyň kirlenmeginé ýol açýar. Bular kä wagtlar paganizm (köp tañryly din), käte totem (guş, haýwan, ağaç, şemal we ş.m. zatlary keramatly hasaplan), ýa-da bolsa gizlin gudrata eýe bolan keramatlaşdyrylan barlyklar garşymyza çykýar. Ylmyň yza galan döwürlerinde ýaýgyn bolan bu hili zatlar gynanskada, häzirk döwürde-de dünýäniň dürli ýerlerinde häzirem dowam edýär.

Käbir ateistler adamzat taryhy hakynda gürrüň edýärkäler, dünýäniň yzda we gizlin galan ýerlerinde ýasaýan adamlary (taýpalary) hasaba alýarlar. Bu adamlaryň ýasaýyşyny bir şekilde taryha-da ýaňzydyp ynanç dünýäsini hem şolar ýaly şekilde suratlandyrmagá çalyşýarlar. Elbetde, bu hili işleriň (derñewleriň) adamzat taryhyna şöhle tutjakdygy şübhesisizdir.

Ýöne muň ýany bilen ýalňyş ýagdaý görkezilendir. Bu şeýle: Olar (ateistler) ylym we medeniýetde öñe giden ýagdaýda milliardlarça adamyň ynanjyny, medeniýetini we dini gymmatlyklaryny (monoteistik tradisiýany) ylmy (!) maglumat hökmünde piňine-de alman, taryha-da şol nukdaýnazardan seredenoklar. Bu ýerde ylmyň, aýratyn hem antropologik işleriň ideologiýalara gurban edilendigini, ylmy derñewlerde nähili tarapdar we saýlap seçiji hereket edilendigini görmek mümkündür.

Adaty bir adamyň tomlap-tomlap kitap okamagyna gerek ýok, sebäbi ol öz pähimi we logikasy bilen daş-töweregine seredip göz-açyp ýummanka Taňrynyň barlygyny ykrar edip bilyär. Hatda ykrar etmegi üçin, belkäm filosofik ýa-da teologik subutnamalara mätäç bolmasa gerek. Eger özünü öz içindäki tebigy meýilllige garşy çykmaǵa itermese we red etmek üçin aýratyn bir güýç sarp etmese, ol kişi Taňra bolan söygüsini we haýranlygyny gizläbem durmaz. Bu tebigy meýil we sarsmaz kanagaty adamyň gündelik durmuşyna we beýleki barlyklar bilen baglanychygyna-da täsir eder. Dünýäniň her ýerinde şeýle ýagdaý bilen garşylaşyanlar mümkün köpdür. Şeýle hem bu taryh boýunça-da şeýle bolupdyr. Bularyň ählisini bir aýakdan sürmek adamyň öz tebigaty bilen göreşmegi we öz-özünü ýalana çykarmagy bilen deň derejedäki ýaly bir zatdyr.

Hemme zat bir ýana, adam näme üçin pozitiwisteriň tassyklaýylary ýaly, hakykatda bar bolmadyk zady subut etmäge we oňa ynanjak bolsun! Şeýle hem bar bolmaýan bir zadyň adamyň aklyna gelmegi (içinde döremegi) we aňynda ýer almagy logiki taýdan mümkünmidir? Bir pursatda şeýle ýagdaý mümkün bolsa-da (ýagny bir zadyň hyýaly bolup pikirlenmegi mümkünçılıgiň daşynda bolmasa-da) munuň Taňrynyň ýerini tutmagy mümkünmidir? Ynsan adaty belli bir barlyk ýaly Taňryny aňynda emele getirip bilmez. Diňe onuň barlygyny we beýikligini ykrar edip, düşünip, akyl ýetirer. Şeýle hem hakyky bolmadyk zadyň müňlerçe ýıldan bări millionlarça adam tarapyndan kabul edilmegi, aňlarda we kalplarda ýer almagy biraz geň galdyryjy dälmidir? Köp sanly adamyň ýalňşmagy ýa-da ýalňş bolan bir meßelete asyrlar boýy tutanýerli pikirlenip bilmekleri bolup

biljek zatmy?

Taňrynyň barlygy meselesinde ellerindäki tassyklamalarynyň bir-birinden netijesiz galýandygyny gören ateistler soňky bir zarbasyň urup, heran haçan, her wagt onuň bilinmejekdigini, kesgitlenmejekdigini we Taňry hakynda gürrüň etmejekdiklerini aýdýarlar. Şonuň üçin ynanýanlary Taňry düşünjesi hakynda esassyzlyk bilen, bulam-bujarlyga düşmek bilen, käte-de maglumatyň ýokdugy bilen kötekkläpdirlər. Yöne ateistleriň bu hili tassyklamalary hem filosofik polemikalaryň aňyrsyna geçmändir, ynanýan adamlar üçin bolsa, hiç bir täsiri bolmandyr. Şeýle hem bu garşylyklar ýene filosofik nukdaynazardan örän çynlakaý garşylyklara sezewar bolupdyr we çüýredilipdir.

Ateistleriň tassyklaýsy ýaly, Taňra ynanýan kişiler Onuň näme bolýandygy meselesinde hiç habarsyz däldirler. Aýratynlyklary, esasy boýunça Taňrynyň biziň özümüz tarapymyzdan doly derejede aňlanylmaýyşy Alla hakynda habarsyz bolýandyggymyz ýa-da hiç zat aýdyp bilmeýändigimiz manysynda gelenok. Elbetde, Taňry bilen ynsan arasyndaky habar görnüşi, adamyň ýanýoldaşy bilen, çagasy bilen, maşyny bilen, töweregi bilen ýa-da bile bolýan iş ýoldaşlary bilen bile bolýan gatnaşyklary ýaly habar alyp bolmaz. Ikinjiden ynsanyň gürründeşi ýene özi ýaly bolan, bilýän şertlerinde ýasaýan we dürli görnüşlerdäki barlykdyr. Birinji ýagdaýda bolsa, ynsanyň söhbetdeşi özüne meñzemeýan, töweregindäki her haýsy bir predmet ýaly bolmadyk bir Beýiklikdir. Şonuň üçin ynanýan kişi muny şeýle bilýär we aňynda, pikirlerinde jemläp ybadatyny kylýar we duýgularyny dile getirýär.

Taňrynyň aýratynlyklary, esasy ynsan tarapyndan pikirlenilen wagtynda aňynda birnäçe kynçlyklaryň döremegi ähtimal. Yöne logikaly we akyllı adamyň nämäniň nähili bolmalydygyny gowy bilmegi gerek. Aýratyn hem, gürrüni edilýan barlygy Taňry bolanda Allanyň nähili bolup biljekdigini ýa-da näme bolmaýandygyny (bolmagy gerekdigini) akyl süzgüjinden geçirmegi gerekdir. Şeýle hem ynanýan her kişi Taňrynyň ähli ajaýplyklaryny, gözelliklerini we kämilliklerini şahsyýetinde jemleýändigini, munuň tersine ähli nogsanlyklardan we

kemçiliklerden uzak bolýandygyny örän gowy bilyär. Akyl, logika we din taýdan hem şeýle bolmagy gerekdigini bilyändir. Aslynda, başga hili bir Tañrylyk ýagdaýynyň bolmagyda mümkün däldir. Ýagdaý şeýlekä, ynsan aňynda Tañry düşünjesi bilen baglanyşykly bolan haýsydyr bir garyşyklyga ýa-da şübhä ýer galýan däldir. Ateistlerden gelen garşylyklar hem manysyz we boş aýdylan zatlar hökmünde red ediler.

Tañrynyň barlygy has önde beýan edişimiz ýaly, ol hemme zatdan öňürti ynanç meselesidir. Bu bir habar, maglumat problemasy däldir. Bu nukdaýnazardan bakylanda, Onuň aýratynlygy esasy baglanyşykly habar ýetmezçiligimizi ynanç hadysasyny özüne çekiji eden elementler hökmünde görmek mümkündür. Bu ýerde anomal (normal bolmaýan) bolan zat hökmünde ynanýan adamdan Tañry hakynda sorag soralýarka ondan göýä öz dünýämizde ýasaýan her haýsy bir barlykdan söz etmegini ýa-da şol bir şekilde gürrüň etmegine garaşmak mümkün. Bu hem ol kişi edilýän garşylyk ýaly bir zatdyr. Aslynda, ol kişi şeýle eden ýagdaýında (ýagny Tañry aýratyn, esas taýdan bir predmete, zada meñzedilende) Tañry Tañrylykdan çykýandy. Aýratyn hem, näme üçin beýle edilýändigini soraýan hem ýene ateistiň özidir.

Hristiýan dünýäsine ateizmiň aňsatlyk bilen ornaşmagy esasynda butahananyň ýowuz pozisiýasynyň ýany bilen adamlara berlen Tañry habarynyň Ata we ogul ýaly ynsan şekilleri bilen düşündirilmegi ýatyr. Munuň üçin olara logiki taýdan jogap berip bilmeýän soraglary soraýarlar birnäçe gezek psihologik analizler bilen ynançlarynyň fundamentleri aňsatlyk bilen orta çykarylypdyr. Şeýle-de bolsa, ylahy dinleriň esasyny emele getiren (aýratyn hem Yslam dininde öñ plana çykan) aşa üstün Tañry ynanjy her hili şekiliň we simwolyň aňyrsynda düşünilmegi aňsat bir ýaradyjy düşünjesi bilen baglanyşykly gurlandyr. Bu nukdaýnazarda ateistlere ýalanlama meselesinde artyk bir şans galýan däldir.

Şübhesiz Tañry hakynda gürrüň etmek ýa-da pikir ýöretmek adaty zat ýaly däldir. Şeýle-de Tañry hem ynsanlaryň garşylaşan bu kynçylygyny bilyär. Bu motiw sebäpli bolsa gerek, ugradan Gurhanynda ynsana ýüzlenýän dili bilen ýüzlenip, örän bol

simwolik aňlatmalara ýer beripdir we akyl ýetirmäge aňsatlaşdyrjak meňzettmeleri hem getiripdir.

Ynsan Taňry hakynda pikirlenýärkä akyl düşunjeleri ulanmagy we Onuň esasy bilen baglanyşykly birnäçe meňzettmelerde bolmagy gutulgysyzdyr. Ýöne ynsanyň üns bermegi gerek bolan şeýleräk bir ýagdaýy bar. Ol hem şeýle etmek bilen Taňrynyň hakykatdan şeýledigini pikirlenmegiň dogry däldigidir.

Taňrynyň ynsan aňy tarapyndan doly manyda bilinmegi diýmek onuň ynsan tarapyndan özleşdirilmegi bilen meňzeş mana geljekdir. Bir adamyň gündelik durmuşynda ulanýan galamyny, kitabyны, ýazgy maşinkasyny, radio-telewizoryny, kompýuterini bilmegi we töwerekleyin olaryň syrlaryna belet bolmagy mümkindir. Ýöne Taňy düşünjesi bir ynsanyň çäkli bolan aklyna sygmajak derejede giň bolup, düşüniljek derejede hem kiçi däldir. Ynsan heniz öz dünýäsiniň bilim-maglumatyny bilmeyşi, öwrenmeýşi ýaly, asyrlardyr synlaýan asmanynyň göz gamaşdyryjy ägirtligini we ýyldyzlar äleminiň syrlaryny aňlajak derejede däldir. Onsoň Älemiň ýaradyjysyny nädip bilsin?

Ynsandaky Taňry ylmynyň serhetleri bilen birlikde bir zady aňlamakda örän kiçidir. Ýöne fizika aňyrsy bir barlygy bilmek manyda biziň onuň bilen baglanyşykly düşünjämiz we bu çäkde emele gelen ägirt uly duýgy we pikir-oýumyz az görülmejek derejede uludyr. Eger Tanryny şekiline we häsiýetlerine, aýratynlyklaryna bolan garaýşymyzy (hatamyzy) bir ýana goýup, iň azyndan Onuň biziň ýaly bolmaýandygyny pikirlenip şony hem kabul edip bilsek, aňymyzdaky örän köp kynçylygmyzy ýeňip geçmegimiz ahmal. Dogrusy ateistleriň hem indi möminleriň beýle material barlyga ynanmaýandyklaryny düşünýärler. Ters ýagdaýda garaşmalary boşun çykýandyrdyr. Netijäniň şeýle bolmagy ne ynanýan adamlaryň peýdasyna, ne-de Taňrynyň barlygy bilen baglanyşykly erk gowşaklygydyr. Adamlaryň Taňra ynanmagyny dowam etjekdigi ýaly, Taňry hem soňsuz şekilde barlygyny dowam etjekdir. Ateistleriň inkär etmegi ýa-da onuň biz tarapdan doly düşünmeýşimiz Taňrynyň barlygy hakydaky ýagdaýy üýtgedip bilmez.